

JACEK MOSKWA
De creatio

Maestro könyörtelen tudott lenni. Lenéző hallgatással hagyta figyelmen kívül szerintem mesteri érvelésemet arról, hogy Potocki gróf és Nachman rabbi találkozása valószínű – esetleg szükségszerű! – volt, s a következőképpen kezdett gúnyolódni:

A Joszele nevű néma és Chełm városka bölcseinek története

– Látom, maga is zsidóbarát lett, miként azt az országunkban elterjedt legújabb divat megköveteli. Mondhatnám: *Sabesz Gój* lett, ha ezt a kifejezést nem szennyezné be a zsidófaló gyűlölet, amely érzélemmel, ismert okok miatt, nem vagyok vádolható. Maga azonban neofita buzgalmában olyan, egyébként a friss zsidóbarátokra jellemző elementáris hiányosságokról, olyan ismeretek hiányáról tesz tanúbizonyságot, amelyeket az anyatejjel szívhatott volna magába, ha bölcsoje máshol ringott volna. Azon maga nem gondolkodott el, hogy Elias ben Jehuda rabbi miért csakis Chełmben alkothatta meg a maga gölemét? Tudja meg hát, hogy a mi köreinkben annak a Góra Chełmska nevű hegy oldalában épült *stetlnek* a lakói egészen különleges hírnévnek örvendtek. Ők saját magukat bölcseknek tartották, csak hogy más zsidók, a hrubieszóviak, a brzeskiek, a pińskie, de még a przemyśliek sem akarták ezt a hírnevet tudomásul venni. Az igazat megvallva inkább ostobáknak, de legalább is bölcsekedőknek, vagyis okoskodó hengegőknek tartották a chełmieket. Számptalan kis történetet találtak ki, hogy bemutassák, hogyan válnak nevetséges tökfilkókká a *Chelmer Narunim*, vagyis a városka lakói. Az egyik történet arra a kérdésre ad választ, hogy miként került annyi tökfilkó éppen Chełmbe? Nos, amint az egy bizonyos értekezésben olvasható, annak idején, amikor Isten az emberi lelkeket teremtette, berakta azokat két zsákba, külön a bölcseket és külön az ostobákat. Rábízta őket két angyalra, hogy szórják szét az egész világon. Nagyjából egyformán kellett volna szétszórniuk, ide egy kis bölcsességet, oda egy kis butaságot. Chełm fölött az egyik angyal szárnya beleakadt annak a hegynek a csúcsába, amelynek

oldalában a városka feküdt. Az elszakadt zsákból kiszóródott az összes lélek. Csak az a kérdés, melyik volt az a zsák?

Chelmer Narunim lakói természetesen előre tudták a választ. Összehívták még Chełm város Nagy Bölcsének Nagy Tanácsát is, amely az okosok közt is legokosabb hét emberből állt. Csak hát ennek tekintélyét nem akarták elismerni sem a hrubieszóvi, sem a piński zsidók, de még a kis Drohiczyn zsidó lakói sem. Egy szép napon, s történt mindez a zsidók által Szmul Siedmiogrodkernek nevezett Báthory István király uralkodása alatt, Chełm hét legidősebb és leghosszabb szakállt viselő bölcse úgy döntött, egyszer s mindenkorra eldöntenek minden vitát. Bezárkóztak hát tanácskozni hét napra, hét éjszakára.

– Csakis a csodatételeiről híres Elias ben Jehuda rabbi szilárdíthatja meg városunk méltó hírnevét – mondta a nyolcadik nap reggelén a Filozófusnak is nevezett Mendel.

– A lehető legnagyobb csodás jelet várjuk tőle – fűzte hozzá Jójne Sojne rabbi, ugyanaz, aki – amikor elfogyott a városkában a só –, megparancsolta, hogy vessék be a mezőt sóval. Abban az időben ugyanis két rabbija volt Chełmnek. Elias ben Jehuda félrevonultan élt, mert nyomasztotta földije bölcsessége. Igen ám, de csak ő tudott csodát tenni. Jójne Sojne rabbi és a Nagy Bölcsék Nagy Tanácsának többi tagja nem volt annyira ostoba, hogy ezt ne tudta volna.

Báál Sém szóptanul hallgatta végig mondandójukat. Néha még a fület is be kellett fognia, hogy ne hallja a nagy zsvajt.

– A szychówieci és lublini zsidók nemcsak a városunkból üznek gúnyt, de a tiszteletre méltó Jójne Sojne rabbiból, magából a hitünkben is, amelyet az istentelen gójok amúgy is állandóan gúnyolnak – kiabálta Lejb samesz, akinek az volt a feladata, hogy rendet tartson a zsinagógában, és imára szólítsa a hívő zsidókat.

– A gójok vernek és megrabolnak minket, különösen nagypéteken. Teremts hát valakit, aki megboszszolja sérelmeinket – kiáltotta Smul ben Marduch aranyműves, akinek éppen szétverték megint a boltját.

– Valakit, aki még nálam is nagyobb és erősebb. Ketten együtt majd rendet teremtünk! – szólt merengve orrhangján a kóser vágás mestere, Mordeháj mészáros, akit csak Mordkának, vagyis Pofácskának becéztek. Őt tartották a Nagy Bölcsék Nagy Tanácsa tagjai közül a legkevésbé bölcsnek, ám ökléből nem hiányzott az erő, pedig betöltötte a kilencvenkilencet.

– Egyedül te ismered az ember teremtésének csodás receptjét, amelyet a szent könyvek kommentárjai tartalmaznak – mondta csábítóan Jojne Sojne rabbi.
– Teremtsd meg őt a mi hasonlatosságunkra, vagyis legyen bölcsőbb a többieknél. A püspök folyton teológiai vitákra invitál, azt akarja, mondjam meg, hol az igazság. Amikor Tórával a kezemben érvelni kezdek, előkapja a Bibliáját, úgy bizonygatja, hogy az én idézeteim pontatlanok. Ha kétségek merülnek fel, megveret. Teremts hát valakit magának az igazságnak a képére, amellyel senki sem szállhat szembe.

– FigyeljeteK ide, chełmi zsidók! – szólalt meg türelmét veszítve Elias ben Jehuda. – Kívánságaitok, mint rendesen, ellentmondanak egymásnak. A legnagyobb varázsló sem tudná őket teljesíteni. De megteszem, mert tovább már nem hallgathatom ezt a ricsajt. Teremtek embert a ti hasonlatosságotokra. Bölcsőbb lesz Chełm minden bölcsénél, erősebb a legnagyobb erőművésznél, és az igazság fogja mozgatni. Megemlegetitek őt ti is, megemlegetik fiaitok, unokáitok és dédunokáitok is.

Másnap reggel a városkában megjelent egy ismeretlen napszámosféle, hatalmas bocskorával végigcaplatott a sáros főutcán. Erőtéljes tagjait meghatározhatatlan színű rongyok fedték. Ő maga úgy festett, mintha a környező földek termékeny talajából ragasztották volna össze. Ingujja csak úgy repedezett karjának feszülő izmain, mellkasa erőből duzzadó tömbnek látszott. Az ismeretlen egyenesen a kovácsműhelybe tartott. Egyetlen szó nélkül, egyszerű mozdulatokkal mutatta, hogy az üllőhöz akar állni vasat kalapálni. Jankel, a kovács figyelmesen végigmérte. Régóta morfondírozott azon, hogy föl kéne vennie egy segédet. Ő maga már középkorú férfi volt, és a munkában csak a fia segített, aki még a rituális *mikve* előtt állt. Ügyesen kezelte a kovácsfűjtatót, de a kalapálást még csak próbálgatta. Apja ugyanakkor néha már zihálva szedte a levegőt, pedig még nem is volt olyan öreg. A segédnek azonban fizetség jár, Chełmben pedig őt zsidó kovács is volt, munka meg legfeljebb egynek akadt.

– Hajlandó vagy egy tál ételért dolgozni? – kérdezte az idegent. Annak arca nem árulkodott semmiféle érzelméről. Egyáltalán nem látszott zsidónak, nem volt sem szakálla, sem pajesza, az igazat megvallva egyáltalán nem is volt haja, formátlan fejének búbján csupán valamiféle, disznósörtére emlékeztető szőrcsomók meredeztek. Krumpliorra és keskeny, ferde szeme volt. A legfeltűnőbb a széles, mintegy

szénnel megrajzolt, örökösen csodálkozó arckifejezést adó szemöldök volt rajta. A fölötté magasodó boltozatos homlokot bizonytalan írásra emlékeztető jegyek szabdalták.

– Nem tudok neked fizetni, csak enni kapsz – ismételte meg a kovács. A jövevény nem válaszolt, csak beleegyezően biccentett. A munkára viszont kivételesen alkalmasnak bizonyult. Hamar megtanulta, hogyan kell a vörös izzásig hevített vasdaraból szöveget vagy kampót kalapálni. Félelem nélkül emelte fel a lovak patáját, ha patkolni kellett. Ilyesmi azonban ritkán fordult elő, mert a kovácshoz alig jöttek kuncsaftok.

Az ismeretlen napokat töltött tétlenül a ház előtt, s fürdőzött az őszi napfényben. Jankel fia, a kis Abramek nagyon megszerette őt. Elnevezte Joszele nének, és egyszerű játékokra tanította. Szívesen elment volna egy ilyen erős baráttal a főutára, hogy megfélémlítse a keresztény suhancokat, akik szerették meghuzigálni a zsidó gyerekek pajeszát, ám a jövevény semmilyen hajlandóságot sem mutatott arra, hogy elhagyja a kovácsműhelyt. *Mame* csakhamar arra a következtetésre jutott, hogy az idegen nemcsak néma, de kissé ütődött is. Különösen az döbbsentette meg, hogy a jövevény semmit sem akar enni. Ennek ellenére úgy bánt vele, mint a fiával, bár egyszer s mindenkorra megállapították, hogy Joszele nem zsidó. Sábesskor nem hívták meg asztalukhoz, és Jankel sem vitte soha magával a zsinagógába imádkozni.

Egy este azonban Joszele maga ment el a zsinagógába. Pénteken este, amikor a férfiak imára gyűltek egybe, valaki megint bedobta egy kővel az imaház ablakát. Általában ez volt a jelszó a pogromhoz. És valóban, az utca végén fenyegető csoport gyülekezett. Váratlanul azonban elindult feléjük a nagyra nőtt idegen. A hatalmas termet a legelszántabb suhancokat is megdöbbsentette. Joszele felkapta egyiküket a hajánál fogva, aztán egy másikat is, és egymáshoz verte a fejüket. Aztán behatolt a csapat sűrűjébe, s jobbra-balra csapkodott cséphadaróként a karjával. A gonosz emberek szétszóródtak a mellékutcákban.

Mindenki Joszeléről beszélt: ő most majd véget vet ennek a csapásnak! A szomszédok összefutottak a kovácsnál, hogy megcsodálják segédje erejét, aki gond nélkül hajlította meg a patkót, tekerte egymásba a legvastagabb szöveget is. A jószívű asszonyok cserébe finomságokat hoztak neki, különféle töltött libanyakakat, a férfiak pedig kóser vodkával kínálgatták, ám az idegen nem akart sem enni, sem inni.

– Hogy van ez, hogy falatot sem vesz a szájába, mégis ilyen erős? – csodálkozott Ruta, a kovács felesége.

– És folyton növekszik – hívta fel a figyelmet Abramek.

– Ugyan, miféle ostobaságokat beszélsz? – torcolta le *Mame* a fiút. – Már hogy növekedne?

– Nézd meg magad, *Tate* – szólt apjához a szemfüles Abramek. – Amikor tegnap hazajöttetek az imaházból, a feje alig ért a szemöldökfáig, ma pedig, amikor kifelé tartott, igencsak meg kellett hajolnia.

Valóban, a zsinagóga előtt lejátszódott eset után Joszele rohamosan nőni kezdett. Egy hét után már nem fért be az ajtón, és nem tudott részt venni a sábesz vacsorán, de hiszen arra amúgy sem hívta meg senki. A kovácsműhely egyik oldala nyitott volt, oda valahogyan be tudott jutni. A kalapács már úgy festett hatalmas markában, mint egy horgolótű, egyre ritkábban találta el vele az üllőt. Egy szép napon aztán porrá is zúzta. A kovács mutogatta neki, hogy csak üljön a műhely előtt, ne csináljon több kárt. Csak Abramek tartott ki barátja mellett, de az már olyan hatalmas volt, hogy a fiú csak jócskán felszegett fejjel látta az arcát.

– És mi lesz, ha Joszele akkorára nő, hogy nagyobb lesz az egész világnál? – kérdezte apját. Jankel, bár nem szeretett különösebben gondolkodni, ezen ugyancsak eltöprengett. Elküldte fiát a Bölcsök Nagy Tanácsához.

Chełm városka hét tiszteletre legméltóbb, leghosszabb szakállt viselő polgára még sosem került szembe ekkora gonddal. Joszele törökülésben pihent Jankel kovácsműhelye előtt, feje a közeli, százéves hársfa csúcsáig ért.

– Meg kell állapítanunk, ki is ő valójában – mondta bizonytalanul a Filozófusnak nevezett, tekintélyes Mendel, s a szörnyet bámulta, aki mintha szemük láttára dagadt volna. – Milyen a természete?

– Inkább azt, hogy van-e halhatatlan lelke – igazította ki Mendelt az a Jojne Sojne rabbi, aki valami-

kor azt parancsolta, gyűjtsenek nyárra havat, mert az kincsek kiapadhatatlan forrása. – Hogy emberi, állati vagy köztes lelke van-e?

– Ez a feladat óriási tudást igényel, csak olyan tudós mágid oldhatja meg, mint a mi Jojne Sojne rabbinak – fűzte hozzá hízelkedve Lejb, a samesz. – Minden kérdés és néhány felelet is megtalálható a Talmud magyarázatokban.

– Szerintem elég lenne azt megállapítani, hogy körülmélték-e – vetett véget a vitának Mordeháj mészáros, akit csak Mordkának, Pofácskának hívtak. Az állatok rituális levágásán kívül Mordeháj a chełmi zsidó férfiak életében is rendkívül fontos szerepet játszott. Jóllehet betöltötte a kilencvenkilencedik évét, megvastagodott ujjai a kritikus pillanatban olyan hajlékonyan és finoman fogták a lancettát, mintha legalábbis férfi szabó ujjai volnának.

Erre előbb ő, majd, mintegy vezényszóra, a városka hírnevét öregbítő többi hat,

leghosszabb szakállt viselő, legnagyobb tiszteletnek örvendő bölcs egyszerre pillantott fel a magasba, ahol a szörny térde tornyosult fölöttük. A két térdet szakadt nadrág fedte, amely az óriással együtt nőtt.

– Cselekedjünk úgy, miként bölcs és írástudó emberekhez illik – javasolta végül Smul ben Marduch aranyműves. – Eddig még sosem fordult elő, leszámítva azokat a régmúlt eseteket, amikor az emberek lányai, miként az Írás is megemlékezik róla, óriásokkal házasodtak, hogy ilyen, dokumentumokkal alátámasztott esemény történt volna. Ki kell tehát kérdeznünk ezt a ... Valamit, és válaszait gondosan fel kell jegyeznünk utódaink számára.

– Lejb samesz ezzel foglalkozzon, ahelyett, hogy folyton... tömjénez – szólt Mordeháj mészáros, akit csak Mordkának hívtak. Ő és a samesz állandóan versengett egymással mint két, szegrőlvégről egyházi ember, akik akárhogy is nézzük, közel álltak az egyházi szférához, vagyis a helyi rabbinátushoz.

Kazumi (1992)

– A helyesen föltett kérdés a bölcsesség alapja – jelentette ki Jojne Sojne rabbi. – Hozzon hát Lejb pergament és írószerszámokat!

– Hé, ember, ki vagy te? – kérdezte a Filozófusnak nevezett, tiszteletre méltó Mendel. Vagyis inkább ordította jó hangosan, mert a szörny feje egyre magasabbra került.

– Micsoda egy tökfilkó, igazi *Chelmer Narunim* – hördült fel Smul ben Marduch aranyműves. Ki nem állhatta az okoskodó filozófust, aki gyakran vetette szemére az evilági javakkal kapcsolatos kapzsiságát. – Micsoda egy tökfilkó! Embernek nevezi, és azt kérdezi tőle, hogy kicsoda?!

– Talán bizony azt kérdezzem, mennyit rejteget a kincses ládjában? – sziszegte a tiszteletre méltó Mendel. – Az emberek sokfélék, ezért kérdezem.

– Tegyétek félre a vitákat! – kiáltott közbe Icek, a tímár. – Ez bizony nem fog válaszolni egyetlen kérdésekre sem, ahogyan városkánk bármely némája sem válaszolna!

– Mintha valaki ily módon akarna belőlünk gúnyt űzni – szólalt meg gyanakvóan a Nagy Bölcsék Nagy Tanácsának hetedik tagja. A kicsi, púpos emberke szabómester volt. Ízületi gyulladástól meggörbült ujjai már nem voltak olyan hajlékonyak, mint a Mordkának nevezett Mordeháj ujjai, amikor a kétélű lancettát vette kézbe. Ezért aztán ritkán vittek hozzá varrnivalót, volt hát ideje arra, hogy gondolataiba mélyedjen. Ízesen beszélt, de igen ritkán szólalt meg. Valószínűleg ezért nem örökítették meg nevét a krónikák.

A hét szakállas férfiú méltóságteljes léptekkel távozott a kovácműhelytől, amely előtt ott tornyosult az árnyas hársfánál jóval magasabb, veszedelmes alak. Hét nap és hét éjjel tanácskoztak, még sabbátkor sem pihenve.

– Csakis a csodatételeiről híres Elias ben Jehuda rabbi mentheti meg városunkat – mondta a nyolcadik nap reggelén a Filozófusnak nevezett Mendel. Báál Sém szótlanul hallgatta lamentálásukat.

– Nincs végük a csapásoknak, amelyeket a Magasságos küld le ránk. A gójok egyfolytában üldöznek minket. A királyi adószedők folyton újabb adókat követelnek. A hrubieszówi és szydlowieci zsidók ugyanúgy gúnyt űznek belőlünk, mint régen – sorolta rabbi társának Jojne Sojne.

– Arra kértünk, küldj valakit a védelmünkre – emlékeztette a tudós rabbit akkurátusan Smul ben Marduch, az aranyműves.

– Ehelyett most ez a kegyetlen szörny gyötör bennünket – sírta el magát Lejb samesz. – Csak nő, növekszik, nemsokára gyökeresen kiirtja ezt az egész dicső várost.

– Teremts hát valakit, aki védelmébe vesz bennünket, amiként ígérted, *pacta sunt servanda* – a Filozófusnak nevezett Mendel gyakran kevert mondanójába különféle idegen hangzású szófordulatokat, hogy azzal is megszegyenítse az aranyműves Smult, aki ugyan gazdag, ámde tanulatlan ember volt.

– Már megtettem. Megmondtam, hogy kívánságaitokat a legnagyobb varázsló sem tudja teljesíteni. Hát nem nagyobb és erősebb-e Joszele, mint közületek bárki? Hát nem védett-e meg benneteket a tömeg haragjától? – kérdezte Elias ben Jehuda.

– És hol a bölcsessége?

– Az a bölcsesség, ha nem válaszol az ostoba kérdéseitekre.

– Ajajajaj, micsoda szégyen! – sápítózott a kis szabómester, akinek nevét nem őrizték meg a krónikák, pedig ízesen beszélt, ámde igen ritkán szólalt meg. – Gúnyt űzött belőlünk a nagy tudású Elias rabbi.

– Te csaló! – kiáltotta dühösen az istenfélő Jojne Sojne. – Úgy tettél, mint a püspök, aki meghív, hogy vitatkozzunk az igazságról, s amikor rámutatok, megveret és kidobát az utcára. Mi köze ennek a bestiának az igazsághoz?

Elias ben Jehuda válasz helyett kilépett a remetelak küszöbére. A magaslat, amelyen a városka feküdt és a folyton növekvő Joszele úgy terült el egymás mellett, mint azok a hegyek, amelyek találkozni fognak az idők végezetével. Az óriás homlokán furcsa fényvel világitottak az *emet* szó betűi.

– Íme, az igazság – mondta Báál Sém. Hívatta a kovács fiát, és a füléhez hajolt: – Tudod-e, hogy néz ki az *alef*?

A fiú hirtelen egy csepp méz ízét érezte a nyelvén. Tanítója, ahogyan az szokásban volt, az első tanítási napon – már alig emlékezett rá – ezt a jókora kartonra festett betűt mutatta meg neki. Nem is tudja, miért, de kétszjú ostorra emlékeztette.

– Mi ez?

– *Alef* – vágta rá a kisfiú.

– Nyisd ki a szád!

Abramek görcsösen összeszorította szemhéját, és gyönyörteli félelemmel, reszketve teljesítette az utasítást. Valami ragacsos anyag csurgott az ajkára. Gyorsan becsukta a száját, hogy visszatartsa az édes ízt.

– Hogy ízlik?

– Édes!

– A Szent Törvény Tanítása még édesebb lesz – ígérte a melamed.

– Mit jelent az *alef*? – kérdezte Báál Sém, a Jó Név Birtokosa.

– Az *alef* azt jelenti, hogy a Tórában meg van írva: *Emet lamad pika*, az igazság behatolt a te szádba, hogy méltó légy az e világi életre. A Tórában meg van írva: *Pika lamad emet*, a te szád megismerte az igazságot, hogy élhess az eljövendő világban – hajolt még egyszer a fiú füléhez.

Joszele jóval magasabb volt, mint a Góra Chelmska, amelynek oldalában a félelemtől megdermedt városka feküdt. A bramek sokáig mászott, mire elérte barátja térdét. Ám még onnan sem láthatta annak már felhőkbe nyúló homlokát. Az óriás azonban kinyújtotta kezét, és a fiú elhelyezkedhetett a tenyerében, amelyet aztán az arcához emelt. Orra akkora volt, mint egy hegy, szeme, mint két szakadék, csodálkozva felhúzott szemöldöke, mint az erdők. Legfelül a magas, betűkkel szabdaltnak tűnő homlok domborodott. A bramek a méz ízét érezte ajkán. *Emet lamad pika, pika lamad emet*. Egész testével az első betűre vetette magát, kúszva letörölte a ferde vonalat és mindkét farkincáját. A magas homlok nagy zajjal megremegett, tágas síkján újabb és újabb repedések jelentek meg, mint hosszan tartó szárazság után. A fiú

újabb jeleket látott. *Mem*, amely két alakban is őrizte a Magasságos trónját, aztán a *tev* – ne úgy olvassátok, hogy *tev*, hanem úgy, hogy *tav*, sóvárgás, mert a lélek sóvárogja e világ összes javát, s csak miután azokat elérte, akkor indulhat az eljövendő világba – tanította a melamed. – *Met* – olvasta a kovács fia, és ez volt az utolsó dolog, amit szeme megpillantott, mert elragadta őt a veszedelmes dübörgéssel leomló agyag- és iszaplavina. Eleje már a városka első utcáit nyaldosta.

Az utcákon a szemközti hegy felé futott Chelm Város Nagy Bölcséinek Nagy Tanácsa: Jojne Sojne rabbi, a samesz Lejb, a Filozófusnak nevezett tiszteletreméltó Mendel, a kilencvenkilenc esztendősen létező fiatalos, Mordkának, Pofácskának becézett Mordejáj mészáros, Smul ben Marduch aranyműves, Icek, a tímár, mögötte pedig a kicsi, púpos emberke, aki talán előre érezte a szerencsétlenséget, de nem figyelmeztette a többieket, mert igen ritkán szólalt meg, s azért a régi krónikák nem őrizték meg a nevét.

Elias ben Jehuda, a Jó Név Birtokosa pedig csak nézte az egészet és nevetett, vég nélkül nevetett. Az ő akaratából a városka mégiscsak megmenekült, hogy a zsidók vidám történeteket mesélhessenek lakóiról. Ettől az időtől kezdve senkinek sem volt kétsége afelől, hogy az angyalok melyik zsákjából szóródtak Chelmre a lelkek.

Szenyán Erzsébet fordítása

Görgey-lovasszobor (1998)